

Omilia la Cruce și la Schimbarea la Față (BHG 434h; CPG 7406)¹ și enigmaticul ei autor

Pr. Asist. Dr. Radu GÂRBACEA²

Abstract:

In this paper we study the difficult authorship problem of the *Homily on the Cross and the Transfiguration* traditionally attributed to Timothy of Antioch. We also provide a Romanian translation of the text. Moreover, we highlight the importance of the generic authorship problem in the study of patristic homilies, a problem which has not received much attention in the Romanian patristic research.

Keywords:

Timothy of Antioch, Timothy of Jerusalem, Transfiguration, homily, authorship

La începutul articolului său despre omiliile preotului Leontie din Constantinopol, publicat în 1977, Maurice Sachot scria următoarele:

Discursul omiletic, element constitutiv al celebrării euharistice, este un gen literar care a fost practicat de la începuturile creștinismului, dar care a trebuit să aștepte, cu câteva excepții, și anume, secolul IV, epoca de aur a Părinților Bisericii, pentru a primi recunoaștere și meritul de a trece în posteritate. Mai mult, nu a părut niciodată utilă păstrarea integrală, a unei producții deosebit de abundente, chiar și atunci când a fost vorba de predicatori foarte celebri. Într-adevăr, omiliile nu au fost păstrate pentru ele

¹ În *Clavis Patrum Graecorum* omilia poartă două indicative: 7406 și 7900/9. Cu indicativul 7406 este enumerată între omiliile atribuite lui Timotei al Ierusalimului, iar cu indicativul 7900/9 între omiliile restituite de Maurice Sachot lui Leontie din Constantinopol. Cf. M. Geerard, J. Noret (eds.), *Clavis Patrum Graecorum Supplementum*, Turnhout, Brepols Publishing, 2003, p. 386, 489.

² Pr. Dr. Radu Gârbacea, asistent la Facultatea de Teologie „Andrei Șaguna” din cadrul Universității „Lucian Blaga” din Sibiu.

însele, ci pentru întrebuițarea lor, și anume, așezarea lor în Liturghie încă de timpuriu. Dintr-o perioadă greu de stabilit cu certitudine, dar anterioară secolului VII, se încetățenește obiceiul ca lecturile biblice să fie urmate în Liturghie de una sau mai multe omilii, pe care predicatori celebrii, înainte de oricine altcineva, Ioan Hrisostom, le-au rostit pe o anumită temă. De acolo s-a născut un anumit tip de colecții, numite omiliare. Ele conțin și transmit, urmând ordinea calendarului liturgic, a sărbătorilor și a lecturilor biblice, o culegere de omilii, care în cea mai mare parte sunt atribuite unora care erau numiți deja „Părinți”. Dar, după cum se știe, aceste atribuiri sunt adeseori eronate³.

De dificultatea enunțată de M. Sachot nu a scăpat nici omilia pe care dorim să o prezentăm pentru prima dată în traducere românească. Problema majoră, încă nerezolvată, privește numele autorului omiliei: Timotei al Antiohiei, Timotei al Ierusalimului sau Leontie al Constantinopolului?⁴.

Tradiția manuscrisă, editarea și atribuirea ei

La o căutare după indicativul CPG 7406 în baza de date *Pinakes* aflăm că omilia *In cruce et transfigurationem* aparține lui Timotei din Ierusalim și că ni s-a păstrat în 22 de manuscrise⁵. În dreptul manuscriselor New Haven, Yale University Beinecke, *Ms 0251*, (sec. 16) și Veneția, BNM, *gr. VII, 039* (sec. 16) apare la secțiunea „commentaire” indicația că manuscrisele transmit omilia sub numele lui Timotei din Antiohia. În „Introducerea” sa la traducerea în limba engleză a omiliei, Brian E. Daley, SJ, indică manuscrisele *Vat. gr. 1633* (sec. 10-11) și *Kosinitza 28* (sec. 12) ca fiind manuscrisele care păstrează omilia sub

³ Maurice Sachot, „Les homélies de Léonce, prêtre de Constantinople!”, *Revue des Sciences Religieuses* 51 (1977), p. 234-245, aici p. 234.

⁴ Dacă numele lui Timotei al Antiohiei și al lui Timotei al Ierusalimului sunt propuse de tradiția manuscrisă, numele lui Leontie este propus de M. Sachot, care a încercat să-i restituie omilia. Lista numelor nu se oprește însă aici. În primul dintre tabelele de la sfârșitul studiului lui M. Sachot citat mai sus, apare la rubrica „attributions des critiques” numele lui Proclu al Constantinopolului și este indicat, cu prescurtarea „Ma: Marx (1941)”, un studiu al lui Benedikt Marx din 1941. După cunoștința mea, singurul studiu publicat de B. Marx în 1941 este cel dedicat omiliilor lui Vasile al Seleuciei, în care nu am găsit nicio referire la omilia noastră. Cf. Benedikt Marx, „Der homiletische Nachlass des Basileios von Seleukia”, *Orientalia Christiana Periodica* 7 (1941) p. 329-369.

⁵ <http://pinakes.irht.cnrs.fr/recherche-generale/results/page>.

numele preotului Timotei din Antiohia⁶. Aceste două manuscrise au fost indicate mai întâi de Bernard Capelle⁷, cu trimitere la descrierile lui A. Ehrhard. Dacă pentru cele două manuscrise indicate de *Pinakes* nu am avut la dispoziție descrieri care să confirme sau să infirme faptul că omilia se păstrează în ele sub numele lui Timotei din Antiohia, pentru *Vat. gr. 1633* și *Kosinitza 28* am consultat descrierile celor două manuscrise în volumul 2 al *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche von den Anfängen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts* al lui A. Ehrhard, care consemnează că omilia se păstrează sub numele preotului Timotei din Antiohia⁸.

Cel care a editat textul pentru prima dată este teologul german iezuit, fost profesor la Ingolstadt, Jacobus Gretser (1562-1625). Ediția lui J. Gretser s-a făcut după un manuscris de la Grottaferrata în care omilia era atribuită preotului Timotei din Antiohia. B. Capelle oferă o informație prețioasă despre manuscrisul folosit de J. Gretser. Potrivit bibliotecarului de la Grottaferrata, manuscrisul *Vatic. gr. 1633* nu este altul decât manuscrisul folosit de J. Gretser, care a fost mutat la Vatican în jurul anului 1615⁹. Ediția a fost reluată de Jean-Paul Migne în *Patrologia Graeca* 86/1: 256-265. Până în prezent lipsește o ediție critică.

Dezbaterile cu privire la paternitatea omiliei au ca prim moment studiul lui B. Capelle din 1949. El a argumentat că omilia *In crucem et in transfigurationem* (BHG 434h; CPG 7406) și alte patru omilii¹⁰ aparțin aceluiași autor, „Timotei, preotul din Ierusalim”¹¹. Elementele pe care se sprijină argumentarea sa sunt

⁶ Cf. *Light on the Mountain. Greek Patristic and Byzantine Homilies on the Transfiguration of the Lord*, trad. Brian E. Daley, SJ, (Popular Patristics Series 48), St Vladimir's Seminary Press, New York, 2013, p. 143.

⁷ Bernard Capelle, OSB, „Les homélies liturgiques du prétendu Timothée de Jérusalem”, *Ephemerides Liturgicae* 63 (1949), p. 5-26, aici p. 12.

⁸ A. Ehrhard, *Überlieferung und Bestand der hagiographischen und homiletischen Literatur der griechischen Kirche von den Anfängen bis zum Ende des 16. Jahrhunderts*, (Texte und Untersuchungen zur Geschichte der altchristlichen Literatur 50-52), 3 vol., Leipzig, J. C. Hinrich, 1937-1943, aici vol. II, p. 89, 140.

⁹ B. Capelle, OSB, „Les homélies liturgiques du prétendu Timothée de Jérusalem”, p. 12.

¹⁰ *Oratio in Symeonem* (BHG 1958; CPG 7405), *In natiuitatem praecursoris* (CPG 7407), *Sermo de descriptione dei perae* (CPG 7408) și *In caecum a natiuitate* (CPG 7409).

¹¹ Cu privire la datarea acestui autor patristic, Martin Jugie a propus, pe baza câtorva indicii doctrinare, sfârșitul sec. IV și începutul sec. V, iar Othone Faller, fără a ezita să adopte teza lui M. Jugie, insistă mult asupra faptului că preotul Timotei a vorbit credincioșilor din Ierusalim și că aluzia sa la asumția corporală a Maicii Domnului plează textul la începutul sec. V. cf. B. Capelle, OSB, „Les homélies liturgiques du prétendu Timothée de Jérusalem”, p. 5.

vocabularul neobișnuit („vocabulaire extravagant”), formulele de introducere ale citatelor biblice, formulele interrogative, apostrofarea personajelor care intră în scenă și particulele de legătură¹². După ce a argumentat în favoarea originii comune a celor cinci omilii, B. Capelle a atras atenția că numele și originea autorului rămân incerte, oricare autor având posibilitatea să se semneze cu Timotei din Ierusalim, neoferind astfel identitatea sa și putând fi situat în multe locuri. B. Capelle concluzionează că „autorul este un necunoscut”, fie că este vorba de Timotei, preotul din Ierusalim, fie că este vorba de Timotei, preotul din Antiohia¹³. Cu privire la data la care au fost compuse aceste omilii, B. Capelle pare să împărtășească opinia fostului profesor de istoria teologiei răsăritene de la Louvain, Joseph Lebon, care postula ideea că ele aparțin unei perioade bizantine timpurii, și propune situarea lor cândva între sec. VI-VIII¹⁴.

M. Sachot a apreciat efortul lui B. Capelle de a restitui cele cinci piese omiletice unui singur autor, identificat cu preotul Timotei din Ierusalim, socotind observațiile lui „foarte precise și pertinente”, dar rămase într-un stadiu al anchetei care ar fi trebuit continuate¹⁵. Dusă mai departe, crede M. Sachot, ancheta l-ar fi făcut pe B. Capelle să observe că acest grup de omilii trebuie pus în legătură cu omiliile preotului Leontie din Constantinopol¹⁶. Astfel, pe baza mai multor formule stilistice care se întâlnesc cu regularitate în corpusul omiletic atribuit lui Leontie, cele mai multe identificate deja de B. Capelle în cele cinci omilii, M. Sachot a restituit omilia lui Leontie¹⁷. Autorul propus de M. Sachot pare să fie

¹² Cf. B. Capelle, OSB, „Les homélies liturgiques du prétendu Timothée de Jérusalem”, p. 13-20.

¹³ *Ibidem*, p. 20.

¹⁴ *Ibidem*, p. 20-23. Deloc de neglijat este îndoiala lui J. Lebon cu privire la pregătirea teologică a autorului. El afirmă că „notre auteur n'est guère un théologien”. Michel van Esbroeck a indicat, fără niciun argument, ca dată a alcătuirii omiliei anul 450 și acceptă atribuirea ei lui Timotei al Antiohiei. Cf. Michel van Esbroeck, „Une homélie géorgienne anonyme sur la Transfiguration”, *Orientalia Christiana Periodica* 46 (1980), p. 418-445, aici p. 423.

¹⁵ M. Sachot, „Les homélies de Léonce, prêtre de Constantinople!”, p. 239.

¹⁶ Leontie, preotul din Constantinopol, este și el un autor patristic enigmatic. Problema datării activității sale este în continuare dezbătută. Cea mai recentă propunere îi aparține lui Sever J. Voicu, care pledează pentru o plasare a activității lui Leontie dincolo de prima jumătate a sec. VI. Cf. Sever J. Voicu, „La data di Leonzio presbitero di Costantinopoli. Una nuova Proposta”, *Augustinianum* 56 (2016), p. 247-252.

¹⁷ M. Sachot, „Les homélies de Léonce, prêtre de Constantinople!”, p. 244.

acceptat fără rezerve de Sever J. Voicu, care enumeră omilia ca a 21-a piesă din corpusul leontian¹⁸.

Receptarea paternității: on stand-by

În ciuda efortului de identificare a autorului și a perioadei în care el a activat, cei care s-au aplecat spre conținutul omiliei și al traducerii ei nu par a fi interesați de identitatea autorului¹⁹. În cea de-a doua parte a excelentului său studiu despre conceptele bizantine cu privire la înviere, Dirk Krausmüller analizează pasaje importante din *omilia la Cruce și la Schimbarea la Față* fără a se întreba dacă textul îi aparține cu adevărat lui Timotei din Antiohia, cel sub numele căruia omilia se găsește în *PG*²⁰. Nici Dmitry Makarov nu pare să fie circumspect cu privire la numele autorului căruia tradiția manuscrisă îi atribuie omilia²¹.

Michel van Parys a propus așezarea ei în categoria „homélieles fériales” la Schimbarea la Față, adică a omiliilor anterioare secolului VIII, rostite ca interpretări ale lecturii evanghelice zilnice²². Van Parys îl indică pe Timotei din Ierusalim ca autor, dar fără a preciza dacă opțiunea lui se bazează pe argumentele lui B. Capelle sau pe așezarea ei în *Clavis Patrum Graecorum*.

Lui Kenneth Stevenson îi sunt cunoscute contribuțiile lui B. Capelle și M. Sachot, însă pare să dea mai mult credit lui Cornelis Datema și Pauline Allen, care

¹⁸ S. J. Voicu, „Dieci omelie di Leonzio di Constantinopoli”, *Studi sull'oriente cristiani* 5(1/2001), p. 165-190, aici p. 186. Între omiliile enumerate de M. Sachot ca alcătuind corpusul omiletic leontian omilia noastră ocupă poziția 20. Cf. M. Sachot, „Les homélieles de Léonce, prêtre de Constantinople!”, p. 244 și idem, *L'omélie pseudo-chrysostomienne sur la Transfiguration CPG 4724, BHG 1975. Contextes liturgiques, restitution à Léonce, prêtre de Constantinople, édition critique et commentée, traduction et études connexes*, Peter Lang, Frankfurt am Main, 1981, p. 477.

¹⁹ John Anthony McGuckin, unul din autorii de căpătâi în cercetarea Schimbării la Față în interpretarea patristică, nu amintește această omilie. Cf. John Anthony McGuckin, *The transfiguration of Christ in Scripture and Tradition*, (Studies in the Bible and Early Christianity 9), Lewiston/Queenston, 1986.

²⁰ Dirk Krausmüller, „Byzantine concepts of the resurrection, II: Timothy of Antioch”, *Gouden Hoorn* 5 (2/1997-1998), p. 11-26.

²¹ Dmitry I. Makarov, „In Terram Visionis. The Image of Abraham in Nicephorus Choumnus' Homily on the Transfiguration (BHG 1998w)”, *Scrinium* 13 (2017), p. 339-360, în special p. 353-354.

²² Michel van Parys, „Dall'Oreb al Tabor: Il Cristo trasfigurato nelle omelie bizantine”, în: *Il Cristo Trasfigurato nella Tradizione spirituale ortodossa*, Atti del XV Convegno ecumenico internazionale di spiritualità ortodossa, Bose, 16-19 settembre 2007, Sabino Chiala, Lisa Cremaschi, Adalberto Mainardi (eds.), Edizioni Qiqajon, Comunità Bose, 2008, p. 69-103, aici p. 76.

nu au subscris lui M. Sachot²³. Astfel, el acceptă originea ierusalimiteană a lui Timotei și plasarea lui în sec. VI²⁴. Opțiunea lui K. Stevenson de a se bizui mai multe pe părerea lui C. Datema și P. Allen este justificată de faptul că cei din urmă au dedicat mult timp cercetării operei lui Leontie, editând critic și traducând mai multe omilii²⁵.

Brian E. Daley, SJ, amintește de frământările privitoare la paternitatea textului în „Introducerea” sa la traducerea în limba engleză a omiliei²⁶. El pare să aprecieze minuțioasa cercetare a lui B. Capelle și să accepte plasarea alcătuirii textului între sec. VI-VIII. De restituirea omiliei lui Leontie, el nu pare să fie prea încântat, astfel că o pomenește, atrăgând atenția că încercarea lui M. Sachot nu a fost receptată în general. Deși vorbește de o lipsă a receptării pozitive a restituirii lui M. Sachot, nu oferă nicio referință la vreun patrolog care să fi contestat poziția lui.

Din cele prezentate mai sus cred că putem observa cu destulă ușurință dificultățile pe care de multe ori le ridică atribuirile tradiției manuscrise. Încercările de restituire ale unor texte, unuia sau altuia dintre autorii patristici, nu au mulțumit întotdeauna și în consecință nu au fost acceptate unanim. Dar, dincolo de restituirile uneori forțate²⁷, altele reduse la câteva formule stilistice, problema

²³ Cf. Pauline Allen, Cornelis Datema, *Leontius: Presbyter of Constantinople: Fourteen Homilies*, Byzantina Australiensia 9, Brill, Leiden – Boston, 1991, p. 180-181. Deși nu au acceptat restituirea lui M. Sachot, au subliniat totuși că interpretarea lui Timotei este cea mai apropiată de Leontie și că afinitatea lor pentru tâlcuirea prezenței celor cinci ȩartori pe Tabor oferă motive în plus pentru o investigare a locului preotului din Ierusalim în tradiția omiletică greacă.

²⁴ Kenneth Stevenson, „From Origen to Palamas – Greek Expositions of the Transfiguration”, *BBGG* 3 s. 4 (2007), p. 197-212, aici p. 203-204.

²⁵ A se vedea: Cornelis Datema, Pauline Allen (eds.), *Leontii Presbyteri Constantinopolitani Homiliae*, (CCSG 17), Turnhout – Leuven, 1987 și traducerile cu introduceri ale celor 14 omilii editate critic în P. Allen, C. Datema, *Leontius: Presbyter of Constantinople: Fourteen Homilies*, Byzantina Australiensia 9, Brill, Leiden – Boston, 1991.

²⁶ Cf. *Light on the Mountain. Greek Patristic and Byzantine Homilies on the Transfiguration of the Lord*, trad. Brian E. Daley, SJ, (Popular Patristics Series 48), St Vladimir’s Seminary Press, New York, 2013, p. 143.

²⁷ Un caz celebru este cel al lui Prolcu al Constantinopolului, căruia, mai întâi B. Marx și apoi F.J. Leroy, i-au restituit mai multe omilii. Ulterior foarte puține din restituirii au fost acceptate. A se vedea B. Marx, *Procliana: Untersuchungen über den homiletischen Nachlass de patriarchen Proklos von Konstantinopel*, Münster, 1940 și F.J. Leroy, S.J., *L’homilétique de Proclus de Constantinople. Tradition manuscrite, inédits, études connexes*, (Studi e Testi 247), Rome, 1967.

paternității unui text nu trebuie trecută sub preș, iar fidelitatea față de tradiția manuscrisă îmbrățișată orbește.

II

Timotei al Antiohiei²⁸

*Omilia la Cruce și la Schimbarea la Față a Domnului nostru Iisus Hristos*²⁹

Atunci când pleacă la luptă împotriva trupelor barbare, soldatul instruit se înarmează cu multe feluri de arme. Imitându-și împăratul, pe împăratul roman, el se leagă pe toate părțile cu armuri, sârguindu-se să se păzească pe sine nebiruit de dușmani. Pe acestea le face soldatul pământesc. Însă omul credincios, iubitor de Hristos, care vrea să meargă după Împăratul ceresc în locul cel mai ascuns al sufletului [τῆ ψυχικῆ διαθέσει], poate nimici cu o singură tolă plină de săgeți toată mulțimea demonilor. Iar dacă tolba crucii nimicește mulțimea demonilor, este cu totul clar că aceasta întrece [în putere] năvălirea dușmanilor străini, care se dezlănțuie împotriva noastră, după cum spune prorocul: „Gata am fost și nu m-am tulburat” [Ps 118, 60 LXX], și în altă parte, „Făcutu-m-a ca o săgeată ascuțită și m-a ascuns în tolba Sa” [Is 49, 2].

De aceea Stăpânul Hristos, Cel fără de început și fără de sfârșit, Împăratul Cel care nu cunoaște sfârșit, în vremea înomenirii Sale a descoperit Crucea Sa armă nebiruită celor care vor să fie ascultători [poruncilor Sale], iar acum ne-a spus prin cuvântul Său de încurajare, după cum tocmai ați auzit în Evanghelia după Luca³⁰, „Dacă vrea cineva să vină după Mine, să se tăgăduiască pe sine, să-și ia crucea și să-Mi urmeze” [Lc 9, 23].

Ce spui, prietene? Nu are oare nevoie de multe arme/armuri ostașul duhovnicesc care vrea să meargă după Împăratul ceresc în locul cel mai ascuns al

²⁸ Am păstrat în traducere numele lui Timotei al Antiohiei, dar cu rezerva cerută de cele prezentate mai sus.

²⁹ Traducere realizată după textul din PG 86/1: 256-265. Textul nu oferă niciun indiciu că omilia ar fi fost rostită în cadrul unei celebrări liturgice.

³⁰ De asemenea, în omilia la Schimbarea la Față atribuită lui Proclu al Constantinopolului întâlnim indicația că textul interpretat este cel din Evanghelia după Luca. Cf. Proclu al Constantinopolului, *Cuvântul al VIII-lea. La Schimbarea la Față/Chip a Domnului, Dumnezeuului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos*, 1, PG 65: 764B și traducerea mea în „Omiliile la Schimbarea la Față atribuite lui Proclu al Constantinopolului. O nouă traducere a Homiliae VIII. In transfigurationem domini (BHG 1980, CPG 5807)”, *RT* 98 (2016), nr. 3, p. 271-283, aici p. 279.

sufletului [τῷ κατόπιν τοῦ ἐπουρανίου βασιλέως βαίνειν ἐθέλοντι τῇ ψυχικῇ διαθέσει]? „Dacă vrea cineva să vină după Mine, să se tăgăduiască pe sine, să-și ia crucea și să-Mi urmeze” [Lc 9, 23]. O, lucruri uimitoare! Crucea nu fusese încă făcută de iudei³¹ și izbânda Crucii s-a și descoperit celor credincioși. O, lucrare atotbinefăcătoare a Crucii, înrădăcinată în vremea harului prin vederea ochilor, iar în vremea legii, zugrăvită mai înainte prin experiența ajutorului [lui Dumnezeu] și a înfățișarea feței lui Moise! Iar că lucrarea aducătoare de biruință a Crucii a fost zugrăvită de mai înainte de vremea harului, în vremea legii, prin închipuirea lui Moise, cu multă vreme înainte, poate fi dovedit cu un argument de netăgăduit. Iosua, [fiul] lui Navi, după cum bine știi, când și-a adunat oștirea pentru lupta împotriva dușmanului, după ce a comparat pe israeliți cu dușmanii lor și a văzut că armata [inamicului] era mai numeroasă și mai puternică în luptă, i-a dat de veste lui Moise și i-a zis: „Roagă-te, slujitorule al lui Dumnezeu, Moise, ca dușmanul să fie nimicit, căci potrivnicul este mai puternic!”³². Îngrijește-te de rugăciune, căci implorarea adevărată către Dumnezeu este mai puternică decât săgețile! Ce a făcut atunci Moise, când a primit descoperire de la dumnezeiescul Duh? Cum i-a făcut pe potrivnici să se întoarcă? Suindu-se pe zid³³, nu a îngenunchiat și nici nu și-a plecat capul, nu a strigat cu glas [mare], ci și-a întins mâinile și și-a înălțat capul, și a luat forma crucii. Astfel, când Moise a întins mâinile sale și a închipuit mai înainte forma crucii, le-a făcut cunoscut celor din jurul lui că nu o mișcare în ascuns a buzelor, ci închipuirea crucii a câștigat reputația biruinței. Și ce s-a petrecut atunci? Pe când Moise avea mâinile întinse, Iosua al lui Navi biruia [pe dușmani], iar când Moise, obosit fiind ca om, și-a lăsat în jos mâinile, dușmanul biruia [pe Israel]. Atunci, înțelegând aceasta cei ce erau acolo de față, că forma trupului [lui Moise] era cea care a adus biruința, au pus ca sprijin al mâinilor lui Moise doi bărbați, pe Aaron și pe Or, pe Aaron [din rândul tagmei] preoțesti a israeliților [τῆς Ἰσραηλιτικῆς ἀρχῆς³⁴], iar pe Or [din rândul tagmei] împărătești [τῆς βασιλικῆς]. Căci crucea trebuie să fie plină de putere preoțească și împărătească. Atunci când vrăjmașii au fost puși pe fugă cu semnul Crucii și a fost

³¹ Brian E. Daley, SJ, a atras atenția asupra faptului că autorul omiliei pare să ignore că răstignirea era în special o metodă de execuție romană și că narațiunile evanghelice și alte surse vechi nu sugerează că iudeii înșiși ar fi fost direct implicați în construirea sau în răstignirea lui Iisus. Cf. *Light on the Mountain. Greek Patristic and Byzantine Homilies on the Transfiguration of the Lord*, trad. Brian E. Daley, SJ, nota 5, p. 146.

³² Citat neindentificat.

³³ Autorul omiliei pare să se îndepărteze puțin de textul biblic, care ne spune că Moise s-a suit pe vârful unui munte. Cf. *Iș 17, 9*.

³⁴ Probabil autorul se referă aici la conducerea preoțească a lui Israel.

izbutită o mare biruință, a zis Dumnezeu lui Moise: „Scrie acestea pentru Mine, spre pomenire în generațiile lor [viitoare]” [Iș 17, 14].

De aceea, și Domnul prin înomenirea Sa a pus pe fugă pe tiran prin Cruce. Cel dintâi om, Adam, printr-un lemn ud a făcut să odrăsească moartea, iar Domnul printr-un lemn uscat a făcut să înmugurească din nou viața, dând celor credincioși Crucea, armă nebiruită, după cum a spus mai înainte: „Dacă vrea cineva să vină după Mine, să se tăgăduiască pe sine, să-și ia crucea și să-mi urmeze”. Iar acestea Domnul le-a zis înaintea tuturor ucenicilor Lui. Căci știa că ei erau fricoși înainte de Înviere, slabi la suflet, copleșiți de simțăminte omenești, socotind că viața de aici este singura viață adevărată, plină de lumină și odihnă, negândindu-se la o renaștere la o altă viață, mai bună decât cea de aici. De aceea, când Domnul a vrut să le arate că nașterea din nou [cf. *Tit* 3, 5] este mai minunată decât viața de aici, a săvârșit aceasta înaintea ochilor lor. Căci tocmai l-am auzit zicând: „Trebuie să mă sui la Ierusalim și să pățimesc multe și să fiu omorât și a treia zis să înviez” [cf. *Lc* 9, 22].

Când apostolii au auzit acestea și au înțeles cuvintele dureroase au zis unii către alții: „Sunt porunci noi de la Învățătorul? Ne vorbește într-un limbaj alegoric, atunci când ne spune că: „trebuie să mă sui la Ierusalim și să fiu omorât”. În cine este nădejdea noastră? Se pare că i-am urmat în zadar, am lăsat bărcile, năvoadele și grija caselor noastre [în zadar]; ne simțeam nemuritori, convinși că suntem ucenici ai unuia care învie pe cel mort și acum nădejdea noastră a luat-o în sens opus. Vorbind alegoric ne spune că: „trebuie să fiu omorât și a treia zi să înviez”. Dacă se va scula după trei zile, de ce trebuie să moară? De ce S-a predat pe Sine vrăjmașilor Săi? Dacă după trei zile învie din morți, acestea sunt cuvinte zadarnice. Cine a înviat vreodată din morți? Ilie a fost ridicat [la cer] și nu s-a mai arătat din nou; Moise a murit și este acoperit cu pământ într-un mormânt necunoscut, și este încă acolo. Încă nimeni nu a fost găsit mai puternic decât [Moise], și fiind încă în viață [nimeni nu a fost mai cunoscut pentru faptele sale]³⁵. Nici unul dintre aceștia nu s-a sculat, și Învățătorul nostru, după cum ne spune, are să fie predat și [să sufere] o moarte violentă și după trei zile să învie. Ne amăgește, ca pe unii neînvățați, nimic din cele spuse de El nu are să se petreacă.

Din pricina acestei gândiri împietrite a apostolilor, Domnul fiind cu totul incredințat [de cele ce aveau să fie] nu i-a lăsat pe ucenicii Săi să fie cufundați de furtuna necredinței. Ci îi incredințează, pe când încă apostolii erau pe pământ în trup, arătându-le o putere de nesuportat pentru ochii trupești, puterea dumnezeiască a Învierii, punându-le înainte pe Moise și Ilie, care potrivit minții

³⁵ Textul grec din PG omite cuvintele din paranteze, pe care le găsim însă în traducerea latină a lui J. Gretser.

apostolilor erau morți, îmbrăcați într-o slavă neapropiată, vorbind între ei cu însuși glasul lor despre cele ale răstignirii Sale din Ierusalim pentru ca să-i statornicească, sprijinindu-se pe ceea ce au văzut și au auzit, „și că acestea aveau să se întâmple”. Tocmai l-am auzit pe Domnul zicându-le: „Cu adevărat zic vouă!”. O, bunătate a Stăpânului! El făgăduiește celor trei – adică, cu jurământ zic vouă, cu măsura cu care nu ați crezut cuvintelor Mele, vă încredințez acum: „Cu adevărat zic vouă, sunt unii din cei ce stau aici, care nu vor gusta moarte, până ce nu vor vedea împărăția lui Dumnezeu”. Care împărăție? Slava de după ieșirea de aici, slava pe care o vor moșteni cei credincioși – slava care va să vină. Ce spune evanghelistul? Iar după cuvintele acestea, ca la opt zile, încredințarea Domnului a venit îndată, dându-le degrabă ceea ce tânjeau. „Ia Iisus pe Petru, Iacob și Ioan și s-a suit într-un munte ca să se roage. Și pe când se ruga El, chipul feței Sale s-a făcut altul și îmbrăcămintea Lui albă strălucind. Și iată doi bărbați, de o parte și de alta a Lui, aceștia erau Moise și Ilie. Și arătându-Se în slavă, au vorbit despre ieșirea Lui, care avea să se întâmple în Ierusalim” [Lc 9, 28-31]. Care ieșire? Pătirea crucii, disprețuirea, lovirile, cuvintele slugilor, mântuirea tâlharului celui de-a dreapta. Cui a spus acestea? Celor din jurul Lui: Petru, Iacob și Ioan. A zis către ei pentru că nu ați ascultat pe Stăpânul, încredințați-vă. Încredințați-ne cine sunt slugile „Iar Petru și cei ce erau cu El erau îngreuiți de somn, și deșteptându-se au văzut slava Lui și pe cei doi bărbați stând cu El”.

Și Petru a zis către El: „Învățătorule, bine este ca noi să fim aici, să facem trei corturi, Ție unul, lui Moise unul și unul lui Ilie; neștiind ce spune. Și pe când zicea acestea s-a făcut un nor și i-a umbrat; iar ei s-au înfricoșat când au intrat în nor. Și iată din nor un glas, zicând: Acesta este Fiul Meu Cel iubit în care am binevoit! Ascultați-L!” [Lc 9, 32-35].

Ce spui, prietene? Vezi cât de mare e încredințarea pe care a dat-o Stăpânul Hristos în persoana Sa numai opt zile mai târziu celor care încă trăiesc pe pământ în îndoială, arătându-le neapropiata frumusețe a dumnezeirii Lui, dar nu atât cât era, ci atât cât puteau suporta ochii omenești nesupuși? La fel i-a pus înaintea lor pe Moise și Ilie, într-un chip mai înfloritor decât în viața lor de dinainte, vorbind cu El despre semnele viitoare ale crucii ce avea să fie. [Și toate acestea] pentru ca apostolii să înțeleagă că moartea nu mai stăpânește peste nici unul dintre cei drepti și ca să urască viața de aici, potrivit dumnezeiescului cuvânt care zice: „Dreptii vor fi vii în veac și răsplata lor este de la Domnul și nădejdea lor la Cel Preaînalt, biruind în lupta împotriva potrivnicilor” [Sol 5, 16].

Așadar, Petru, fiind încredințat prin vedere, a trecut de la întristare la bucurie, privind pe Stăpânul și slava Lui cea neapropiată, însoțit de Moise și Ilie. Și cum au cunoscut ei că erau Moise și Ilie? Din semne! Căci Ilie a stat de față cu carul său, iar Moise purtând tablele. Și de ce a fost nevoie să aducă numai pe aceștia trei [dintre apostoli], iar dintre proroci pe nici unul, afară de Moise și Ilie? De ce

numai aceștia trei și aceia doi? Pentru ca să se împlinescă ceea ce a spus Pavel: „În numele lui Iisus să se plece tot genunchiul, al celor din cer și a celor de pe pământ și a celor de dedesubt” [Flp 2, 10]. Dintre cei de sub pământ a adus pe Moise, dintre cei din cer a coborât pe Ilie, iar dintre cei de pe pământ au stat de față Petru, Iacob și Ioan.

Apoi, Petru – după ce a trecut de la întristare la bucurie – s-a apropiat de Domnul zicând: „Învățătorule, bine este nouă să fim aici, să facem aici trei corturi, unul Ție, unul lui Moise și unul lui Ilie!” [Lc 9, 33]. Din cele întâmplate înțelegem acum slava nebiruită a împărăției Tale. Dar de ce ne-ai înfricoșat spunându-ne că trebuie să Mă sui la Ierusalim și să fiu omorât și a treia zi să înviez? De ce Te predai vrăjmașilor Tăi spre moarte? Ne este bine să fim aici! Nici unul dintre arhierii și nici unul din mulțimea nenumărată nu va îndrăzni să urce aici. Iar dacă se va urca, va fi martor împotriva lui însuși. Căci ai aici doi comandanți iscusii, Moise și Ilie. Ilie va face să cadă îndată peste ei foc din cer, iar Moise îi va trimite pe toți fără aer în mormânt, așa cum a făcut-o cu faraon. Ne este bine să fim aici, să facem trei corturi, unul Ție, unul lui Moise și unul lui Ilie! Dar Domnul i-a zis: „Ce spui Petre? Te-ai hotărât să faci trei corturi? Mă tratezi în același fel ca pe ei? Îl faci pe Stăpânul egal cu slugile? Îi oferi prilej de blasfemie lui Arie și Eunomie, vrând să-mi faci sălaş împreună cu făpturile? Mă voi sălășlui aici și Mă voi afla în afara sânelui părintesc? Eu vin împreună cu umanitatea [Mea], dar nu sunt circumscris în puterea Mea care nu are început. Cum îți închipui, Petre, [să faci trei corturi]? Vei încerca să faci ceea ce nu ai învățat? Ai învățat să faci năvoade, nu să întinzi corturi. Voi asculta de tine sau voi mântui lumea? Voi rămâne aici? Și cine îl va scula din somn pe Adam? Cine o va elibera pe Eva? Cine va răscumpăra lumea? Porți de grijă numai de tine, iar de lumea întregă deloc!”. De aceea, evanghelistul, luându-i apărarea lui Petru, a zis: „Neștiind ce spune!”. Și a primit iertare, pentru că grația fără să înțeleagă.

Și când Domnul l-a mustrat pe Petru, Petru – îmi închipui – a răspuns: „De ce Stăpâne, în marea Ta coborâre la noi, ai primit a Te sălășlui în cort înainte de vremea harului? Nu ai intrat în cortul lui Avraam? Nu Te-a primit patriarhul [ca oaspete]? Nu a pregătit pentru Tine vițelul? Nu Ți-a adus tot ce ai dorit? Nu l-ai răsplătit Tu cu binecuvântare?”. Și Domnul i-a zis lui Petru: „Istorisirea este adevărată, am intrat în cortul lui Avraam, și când am intrat, am stat acolo. Dar, privește la credința, cunoștința și biruința lui Avraam. M-a recunoscut ca al treilea împreună cu doi îngeri, dar nu a pregătit trei corturi. Nu M-a socotit împreună cu robii. Nu a pregătit o masă pentru primirea Domnului? Imită-l pe Avraam și fă cortul [tău]”.

Și ce spune evanghelistul? „Și, iată, un nor luminos i-a umbrit pe ei” [Lc 9, 34]. Pe cine a umbrit? Pe Moise și pe Ilie? Și de ce? Pentru ca să încredințeze pe

apostoli de câtă slavă aveau să se împărtășească. Dar ei s-au înfricoșat când au intrat sub nor; tremurând din pricina slavei extraordinare care li s-a arătat. Și după ce aceia au intrat [în nor], glasul părintesc s-a auzit de sus, zicând: „Acesta este Fiul Meu Cel iubit!” [Lc 9, 35]. Luați aminte la glasul părintesc și-l păziți fără confuzie! Căci nu a zis „Acesta este Fiul Meu cel iubit” pe când încă erau de față Moise și Ilie, pentru ca apostolii să-și închipuie altceva și să li se pară că [se referă] la unul sau la altul dintre ei; ci după ce aceia s-au făcut nevăzuți, atunci le-a arătat pe Fiul Său, zicând: „Acesta este Fiul Meu cel iubit!”. Să vină iudeii, să vină [cei ce au născocit] fiecare erezie, falsificatorii dumnezeirii, și să asculte autoritatea [glasului Tatălui], „Acesta este Fiul Meu cel iubit, în care am binevoit!”. El este unic, nu sunt mai mulți, așa cum au crezut elinii în înșelăciunea lor.

Acesta [este Fiul Meu], pe Cel pe care L-am descoperit vouă; nu cel pe care l-au așteptat iudeii cei fără de minte.

Acesta, Cel ce este într-o ființă cu Mine, Tatăl [Său], iar nu cum unii eretici l-au micșorat la [statura] de rob.

Acesta este împreună cu Mine înainte de veci.

Acesta a așezat lumea împreună cu Duhul.

Acesta l-a plămădit pe Adam, când împreună Ne-am sfătuit să facem pe om.

Acesta este Cel ce a luat țărână din pământ și l-a plămădit pe om.

Acesta este Cel ce în chip uimitor a mutat pe Enoh dintre oameni.

Acesta este Cel văzut și înțeles cu mintea.

Acesta este Cel ce împreună cu Mine [din veac] și stă pe munte.

Acesta este Cel ce a călătorit împreună cu voi, dar nu S-a despărțit de Părintele Său.

Acesta este Cel ce fără de trup, fără de început, Cel fără urmaș, Cel veșnic, Cel neschimbat, Cel necuprins cu mintea, Cel negrăit, Cel mai presus de minte.

Acesta este Cel ce nu a venit la existență și nici nu a fost creat. El este după fire, iar nu după har. El este fără să-și fi luat începutul în timp. El este pentru că era și ființa de mai înainte. Căci Eu nu am devenit Tată în timp, ci am fost din totdeauna Tată, și dacă sunt din totdeauna Tată, atunci și Acesta este din totdeauna Fiul Meu, din totdeauna și Duhul Sfânt, Care este închinat împreună cu Mine și cu Fiul, și împreună slăvit în veci și în veacurile nesfârșite ale veacurilor. Amin!